

Zagate teorij incesta

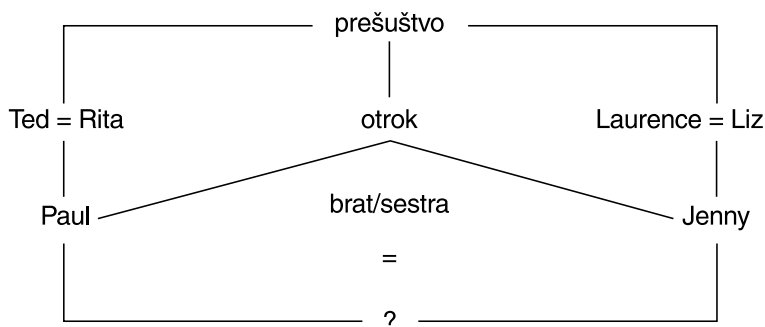
I.

V britanski humoristični nadaljevalki *A bit of a do*, ki so jo pri nas prav primerno prevedli z naslovom *Naše cenjeno sorodstvo* in smo si jo nedavno lahko ogledali, je prišlo do zabavnega zapleta. Noseča Jenny, ki je hči Laurencea in Liz, se je poročila s Paulom, sinom Teda in Rite. Na tej poroki sta se Liz, Jennyjina mati, in Ted, Paulov oče, malce preveč zbližala in rezultat njunega zbližanja je bila Lizina nosečnost. To samo na sebi ni pravzaprav nič posebnega, toda poglejmo si, kako se s tem (lahko) zapletejo na novo sklenjene sorodstvene vezi. Če bosta Liz in Ted dobila otroka, bo ta otrok hkrati Jennyjin in Paulov polbrat ali polsestra¹. Skratka mlada zakonca bosta obenem sestra (Jenny) in brat (Paul) naraščaja, ki ga pričakujeta njuna prešuštna starša. In ne le to, njun otrok bo imel ob rojstvu strica/teto, ki bo zanj hkrati uterinski in agnatski sorodnik, ali obratno, otrok, ki ga pričakujeta Liz in Ted, bo imel uterinskega in agnatskega nečaka/nečakinjo v eni sami osebi (otroka, ki ga pričakujeta Jenny in Paul kajpak).

Skratka, nenadoma se znajdemo na spolzkem področju, kjer lahko kaj hitro zdrsnemo v incest. Françoise Héritier na začetku svoje knjige *Les deux soeurs et leur mère* (1994: 9) denimo navaja primer Michela Leirisa, ki ni želel imeti otrok, ker bi se mu po njihovem rojstvu zdeli spolni odnosi z njihovo

¹ Žal slovenski jezik ne pozna izraza, ki bi z eno samo besedo označeval bratovstvo/sestrstvo, kot so denimo angleški **siblings**, francoski **germains** ali nemški **Geschwister**.

² Pri tem mislimo na krvne sorodnike na eni strani in na sorodnike, ki so to postali s poroko. Dodati je treba, da obstajajo v različnih družbah poleg krvnega in poročnega kriterija tudi drugi, ki odražajo sorodstvo. Za francoski izraz **parents par alliance** lahko uporabimo dva prevoda, sorodniki po svaštvu (svaštveni sorodniki) in priženjeni sorodniki, kot je zapisala Zoja Skušek (1993). Slednji se zdi primernejši in natančnejši, saj konotira prav poroko kot socialno dejstvo, ki ustvari sorodstvo. Kajpada bi lahko uporabili tudi izraz primoženo sorodstvo, a ga iz praktičnih razlogov opuščam, za alibi pa naj bo dejstvo, da ga je opustila tudi Skušekova. Kljub temu je izraz svaštvo ostal povsod tam, kjer gre za pomen odnosa med posamezniki, in v primeru, ko se sorodstvo vzpostavi že s spolnim odnosom, ko je izraz priženjeno sorodstvo kajpada posebej neprimeren.

vo materjo incestni. Videti je torej, da incest presega le problem spolnih odnosov med najbližjimi sorodniki, kakor ga običajno razumemo, presega pa celo nekatere teoretske modele, ki so incestu pripisali značilnosti, ki sicer veljajo za eksogamijo. Kako daleč segajo incestne prepovedi, so poskušale odgovoriti že mnoge teorije, razkorak med njihovimi stališči pa je ogromen. Da bi bila stvar jasnejša, predlagam za začetek, pogojno rečeno, definicijo incesta, ki, upam, obsega dovolj široko polje, da ga bo mogoče prikazati kot široko zastavljen socialni fenomen. *Incest mi bo pomenil v določeni družbi prepovedan ali nezaželen spolni odnos med posameznikoma, ki sta v tej družbi razumljena kot kakršnakoli sorodnika.*

II.

V vsaki družbi, današnji kot pretekli, imamo posameznike, ki se med seboj lahko poročijo, in tiste, ki se ne smejo; prav tako pa ločimo med tistimi, ki med seboj lahko spolno občujejo, in tistimi, ki ne smejo. Ta pravila in prepovedi se v različnih družbah razlikujejo, vendar ne poznamo družbe, ki tako ali drugače vsaj delno ne bi regulirala spolnega in poročnega vedenja svojih pripadnikov. Kako ta regulacija v različnih družbah poteka in koga zadeva, je odvisno od sistema sorodstva, ki obvladuje družbeni sestav. Če sledimo Lévi-Straussu in njegovim naslednikom, lahko sorodstvene sestave delimo na tri velike skupine. Na elementarne sisteme, kjer klasifikacija in nomenklatura omogočata takojšnje definiranje različnih vrst sorodnikov.² Ti sestavi definirajo vse člane skupine kot sorodnike, med njimi pa ločijo tiste, ki se med seboj lahko poročajo, in tiste, ki se ne smejo. Krog dovoljenih poročnih partnerjev je majhen, zato so se v takšnih poročnih sistemih uveljavile tako imenovane preferenčne poroke. Kompleksni sistemi sorodstva pa so tisti, ki se omejujejo na definiranje kroga sorodnikov, ki je običajno precej ožji kot pri elementarnih sistemih, izbiro zakonca pa prepuščajo drugim, predvsem ekonomskim in psi-

hološkim faktorjem. Tretji tip sorodstvenih sestavov se imenuje polkompleksni. Zanj je značilna agnatska (sistem Omaha) ali uterinska (sistem Crow) unilinearna filiacija. Od elementarnih sistemov se, grobo rečeno, razlikujejo po tem, da prepovedujejo določene poročne izbire, medtem ko jih elementarni predpisujejo (Héritier, 1994: 370). V praksi seveda ni povsem elementarnih in povsem kompleksnih sestavov. Prvi so omejeni z biološkimi danostmi, ki vedno omogočajo več rešitev, drugi s prepovedjo incesta (Lévi-Strauss, 1981: X). Tako tudi v najbolj strogih elementarnih sorodstvenih sestavih obstaja določena svoboda izbire in v najbolj ohlapnih kompleksnih določena stopnja omejitve. Nas zanimajo predvsem omejitve. Raznolikost omejitev (poročne izbire) oziroma prepovedi (incesta) je osupljiva. Tako v nekaterih družbah štejejo za incest spolno občevanje najožjih sorodnikov (v jedrni družini), ponekod so prepovedi razširjene do kognatskih sorodnikov določene stopnje, spet drugod pa prepovedi veljajo ali pa so vsaj bolj ostre za samo agnatske ali samo uterinske sorodnike. Poleg tega različne družbe za sorodnike nimajo enakih kriterijev. V sodobni, pogojno rečeno, zahodni družbi je sorodstvo predvsem krvno in šele sekundarno tudi priženjeno, nekatere družbe pa poznajo izredno subtilne klasifikacije sorodstva, iz katerih izhajajo poročne in spolne prepovedi.

V Lévi-Straussovi optiki je prepoved incesta moč povsem zadovoljivo pojasniti s sociološkimi razlogi, saj za razlago poročnih prepovedi po njegovem mnenju biološka kavzalnost ni pomembna.

Točka, na kateri se pri njem pojavi prepoved incesta, je prehod med naravo in kulturo. Opozicija med njima kajpada ni niti primitivno dejstvo niti objektivni vidik svetovnega reda, temveč umetna stvaritev same kulture. Distinkcija med naravo in kulturo pa ima pri Lévi-Straussu zlasti metodološko vrednost. Tako je človek hkrati biološko bitje in socialni posameznik (Lévi-Strauss, 1981: 3). Človeka od živali ločuje dejstvo, da človek nima več svojega naravnega okolja, svojega ekosistema, zato prehoda med naravo in kulturo po Lévi-Straussu ni smiselno iskati na razvojni (evolucijski) ravni. Razlikovanje med naravnim in kulturnim procesom je možno le na podlagi kriterija obstoja oziroma neobstoja pravil na področjih, ki so podvržena nagonским determinantam (Lévi-Strauss, 1981: 10). Če pravila predstavljajo kriterij kulture, je kriterij, ki označuje naravo, univerzalnost, kar pomeni, da vse, kar je pri človeku univerzalnega, pripada redu narave. Prepoved incesta je socialno pravilo in torej sodi v red kulture,

V Lévi-Straussovi optiki je prepoved incesta moč povsem zadovoljivo pojasniti s sociološkimi razlogi, saj za razlago poročnih prepovedi po njegovem mnenju biološka kavzalnost ni pomembna. Točka, na kateri se pri njem pojavi prepoved incesta, je prehod med naravo in kulturo.

³ *Poroka s križnim bratrancem/sestrično pomeni poroko s hčerjo/sinom matrinega brata ali očetove sestre. Več o tem denimo Skušek, 1993: 63.*

hkrati pa je edino pravilo, ki ima po Lévi-Straussovem mnenju univerzalen značaj, kar ga uvršča v naravo. Poleg univerzalnosti pa prepoved incesta v naravo uvršča kajpada tudi dejavnost, ki jo prepoved zadeva. Prepoved incesta torej s svojo univerzalnostjo spada v naravo (k biologiji ali psihologiji), s svojo naravo pravila pa je socialni fenomen (Lévi-Strauss, 1981: 28). Izvir prepovedi incesta torej ni niti povsem naraven niti povsem kulturn, pač pa je ukrep, s katerim se dopolni prehod od narave h kulturi. V naravo spada, ker je pogoj za kulturo, v kulturo pa, ker uvaja pravilo, ki ni odvisno od nje. Prepoved incesta je povezava med naravo in kulturo. Pred njim kulture še ni, z njim narava preneha obstajati, je proces, s katerim se narava preseže (prim. Lévi-Strauss, 1981: prvih nekaj poglavij).

Prepoved incesta se pojavlja na izjemno različne načine, v različnih oblikah in obsega različne stopnje sorodstva. V nekatere družbah se omeji le na najbližje sorodnike, v drugih pa se lahko zlije denimo z eksogamnimi pravili. Ne obsega nujno torej samo realnega, biološkega, sorodstva, temveč lahko izhaja tudi iz klasifikacije pripadnikov družbe, ki so razporejeni v terminološko določljive razrede. V tem primeru so za posameznika(-co) kot poročni partnerji prepovedane vse ženske (moški), ki spadajo v določen terminološki razred. Tu gre za tako imenovane klasifikatorne sorodnike, ki spadajo v razrede denimo matere, sestre, očeta, brata ipd., lahko pa se delitev pojavlja tudi na generacijski ravni, ko so vsi drugospolni pripadniki starejše ali mlajše generacije bolj ali manj absolutno prepovedani, pripadniki iste generacije pa ne (denimo Mundugumorji z Nove Gvineje). Prav zato teorije, ki prepoved incesta utemeljujejo s strašnimi posledicami spolnosti med krvnimi sorodniki, nimajo racionalne osnove, še posebej, če poleg prepovedi klasifikacijskih sorodnikov upoštevamo primere preferenčne poroke med križnimi bratranci in sestričnami (denimo pri avstralskih plemenih Murgnin in Kariera).³ Skratka, s splošnega vidika *“izraža prepoved incesta prehod od naravnega dejstva krvnega sorodstva h kulturnemu dejstvu zavezništva”* (Lévi-Strauss, 1981: 35).

Bistvo prepovedi incesta je po Lévi-Straussovem mnenju prav v dejstvu, da gre za pravilo. Če narava prepusti zakonsko zvezo naključem in arbitrarnosti, kulturi ne ostane nobena druga izbira, kot da sama na tem področju uvede red. Ključna vloga kulture je zagotovitev obstoja skupine in prepoved incesta je ena od oblik posredovanja (Lévi-Strauss, 1981: 37). To posredovanje pa pomeni le to, da skupina razdeli poročne pravice med družinami in omogoči (ali predpiše), da lahko družine stopajo v svaštvo le ena z drugo in ne same s seboj (Lévi-Strauss, 1985: 79). S tem skupina izrabi prednosti socialnega

pred naravnim, kolektivnega pred individualnim in organiziranosti pred arbitrarnostjo. Ob tem velja opozoriti še na drugo stran prepovedi incesta. S prepovedjo nekaterih razredov posameznikov se pojavijo drugi razredi, v katerih je potem treba iskati spolnega in poročnega partnerja, kar pomeni, da je vsaka prepoved tudi neke vrste predpis. Skratka s prepovedjo določene skupine sorodnikov se takoj izoblikuje še druga, ki je, v nasprotju s prvo, predpisana.

Prepoved incesta je za družbo konstitutivna. Žensk, primernih za poroko, v skupini bodisi zaradi striktne eksogamije bodisi zaradi monopola posameznikov v skupini ni dovolj, torej jih je treba poiskati drugod. Zato sta le dve možnosti, vojna ali menjava, oziroma s slikovitimi Tylorjevimi besedami, *“either marrying out or being killed out”* (navedeno po Hérítier, 1994: 21). Vojna ne more zagotoviti nemotenega dotoka potrebnih žensk, zato je menjava edina rešitev zagate. S tem postane poročna izbira ekonomska kategorija, ki temelji na menjavi. Ta šele omogoča delovanje prepovedi incesta in eksogamije, ki je socialno razširjen izraz prve. Ženska, ki je prepovedana enemu, je drugemu ponujena. V znamenitem Eseju o darilu je Mauss pokazal, da se menjava v primitivnih družbah kaže z recipročnostjo menjave darov, ki ni ekonomskega značaja, pač pa je totalno socialno dejstvo. In če je menjava totalen fenomen, vanjo spadajo tudi najbolj dragocene dobrine - ženske. Tako tudi eksogamija in prepoved incesta zahtevata recipročnost. Žensk ne more ponuditi le ena stran. Prepoved incesta s tem ni več pravilo, ki prepoveduje poročiti se s sorodnicami, temveč pravilo, ki obvezuje dati jih drugemu. “Je pravilo darila par excellence” (Lévi-Strauss, 1981: 552).

Če je menjalna oziroma ekonomska narava, iz katere izhaja prepoved incesta, le težko ovrgljiva, ovrgli je niso niti denimo sociobiologi, se pri Lévi-Strausovi teoriji zastavi zlasti vprašanje, zakaj in kako lahko prepoved incesta umestimo na tisto točko, ki za človeka ločuje naravo in kulturo. Temeljno vprašanje pa je že, ali sploh lahko govorimo o razcepu med naravo in kulturo, kot to razume Lévi-Strauss. Razcep je lahko le model, s katerim je morda olajšana kaka znanstvena ideja (ali ideologija), sicer pa gre za navidezen problem. Vse, o čemer človek razpravlja, najsibo na živilskem trgu s trnovsko solatarico ali pa v visokih hramih učenosti, je za nas vedno že posredovano s tistim, kar imenujemo kultura, ali če sem bolj natančen, vse to

Prepoved incesta je za družbo konstitutivna. Žensk, primernih za poroko, v skupini bodisi zaradi striktne eksogamije bodisi zaradi monopola posameznikov v skupini ni dovolj, torej jih je treba poiskati drugod. Zato sta le dve možnosti, vojna ali menjava, oziroma s slikovitimi Tylorjevimi besedami, “either marrying out or being killed out”

živi svoje življenje v jeziku, zato so navidezni razcepi med naravo in kulturo rešljivi le na ravni analize govorice oziroma besedila. Lévi-Strausovi dokazi so v tej optiki težko dokazljivi, edino dejstvo, ki dejansko postavlja prepoved incesta v kulturo, je dejstvo prepovedi same, ki vedno deluje skozi medij govorice; to, ali je sama prepoved univerzalna in celo še njen predmet (spolnost), pa nima s prepovedjo incesta, kot nekakšno carinsko izpostavo med kulturo in naravo, nobene zveze.

III.

Jack Goody se je pri svojem obravnavanju incesta lotil z druge strani. Povsem je zanemaril vprašanje izvira incestnih tabujev, osredotočil se je raje na vprašanje njihove recepcije in razumevanja. Po njegovem mnenju nerazumevanje in nestrinjanje glede incesta izhaja iz modernega evropskega dojemanja sorodstva, ki za svoj center jemlje jedrno družino in bilinearni sorodstveni sestav, medtem ko ima večina družb, ki jih preučevalci incesta obravnavajo, unilinearnega. V bilinearnih družbah so odnosi med člani družine in sorodniki po materini ali očetovi strani uravnoteženi, v unilinearnih družbah pa imajo večjo težo bodisi očetovi (v patrilinearnih) bodisi materini (v matrilinearnih) sorodniki. Na podlagi analize prepovedane in kaznive spolnosti pri matrilinearnih Ašantijih in patrilinearnih Talenzijih je Goody predlagal trojno tipologijo spolnih prepovedi in prekrškov, ki ustreza njegovi začetni delitvi na incest, prešuštvo in nečistovanje (Goody, 1969: 22):

- spolni odnosi s članom/članico lastnega rodu (*intra-group sexual prohibition*),
- spolni odnosi z ženo člana rodu (*group-wife prohibition*),
- z drugo poročeno žensko (*extra-group prohibition*).

Goody predlaga, da incest omejimo na kategorijo prekrškov v skupini (*intra-group*). Kategorija žena članov skupine (*group-wife*) je po njegovem mnenju bližje prešuštvu kot incestu, saj je vzrok prepovedi dejstvo, da je ženska poročena v skupini, ne pa njeno sorodstvo s komerkoli. Če ženska ne bi bila poročena s članom rodu in če tudi ne bi bila članica rodu, bi šlo za preprosto nečistovanje. Problem te delitve pa je v tem, da se je Goody povsem osredotočil na prvo skupino prekrškov in jih razglasil za incest, čeprav je pri Talenzijih mnogo hujši prekršek druga kategorija. Tretji primer, ki ga Goody obravnava, so Nuerji (od tod dalje povzemam po Evans-Pritchard 1990, Goody 1969, Hérítier 1994 in Douglas 1988).

Beseda rual za Nuerje pomeni tako incest kot nesrečo, ki jo ta prinaša. Posledicam, denimo boleznim, zlasti kožnim, se je moč izogniti z žrtvovanjem. Poroka pri Nuerjih ni dovoljena

med člani klana, bližnjimi kognati, bližnjimi naravnimi sorodniki, bližnjimi sorodniki po posvojitvi, bližnjimi priženjenimi sorodniki in med osebami, ki so si med seboj v razmerju oče-hči v starostnem sistemu. Prepoved je striktnnejša za agnatske kot uterinske sorodnike. Pri uterinskih sorodnikih so dovoljenje za poroke dosegli z žrtvovanjem vola, ki so ga prepolovili. Ritual pri mejnih primerih torej prelomi sorodstveno vez. Ženska ali moški se lahko poročita v materin klan, a ne v njen maksimalni rod. Če, kot je pri Nuerjih pogosto, progenitor ni tudi legalni oče, se progenitorjevi sinovi ne bodo smeli poročiti v očetov minimalni rod, ker je fiziološka zveza socialno prepoznana s plačilom progenitorju. Ta namreč dobi kravo iz poročne kompenzacije za svojo naravno hčer. Tudi za deklico, ki je v rod prišla z ugrabitvijo, velja, da je razumljena kot hči ugrabitelja. Živina njene poročne kompenzacije ji omogoči sorodstvo z vsemi tistimi, med katere je ta živina razdeljena. Tisti, ki lahko zahteva del živine iz poročne kompenzacije, s tem postane dekletov sorodnik. Nuerji sorodstvene odnose določajo v terminih živine, socialna struktura pa temelji na seriji legalnih porok, ki jih potrdi transfer živine. "Njihov družbeni idiom je idiom za govedo" (Evans-Pritchard, 1993: 35).

Zanimivo pri Nuerjih pa je, da se lahko moški, ki mu je umrla žena, poroči z njeno sestro le, če mu žena ni dala otrok. Mož in ženina sestra sta za Nuerje namreč sorodnika prek ženinega otroka. Ko se hči poroči, dobi sestra njene mame kravo iz poročne kompenzacije in Nuerji menijo, da ne more hkrati dobiti krave in se poročiti z očetom hčerke svoje sestre. To hkrati tudi pomeni, da ima tisti, ki plača živino, pravico do otrok. Moški se torej ne sme poročiti s sorodnico. Sorodstvo pa je pri Nuerjih zelo različnih vrst: klansko, t. i. buh sorodstvo kolateralnih rodov in posvojitve, uterinsko sorodstvo, sorodstvo po starših, kognatsko sorodstvo, sorodstvo prek otroka med priženjenimi sorodniki in sorodstvo, sklenjeno s sprejetjem poročne kompenzacije. Prepovedi sorodstva veljajo tudi za konkubinat, kjer se prepovedi raztezajo na enakem področju kot pri poroki, čeprav se zdi, da so pravila manj stroga. Strogo prepovedan je pri Nuerjih odnos z ženami očeta, uterinskega brata, sina in uterinskega strica. Podobno razumejo tudi odnos očeta in sina z isto žensko, kajti mati se preko očeta združi s sinom. Najhujša oblika incesta pa je vsekakor z materjo, uterinsko sestro in hčerjo. Kazen je v tem primeru takojšnja smrt. Bolj ko je sorodstvo oddaljeno, manjša je kazen. Pomembno pa je vedeti, da se poroka potrdi šele z rojstvom otroka, šele potem žena postane članica sorodstva.

Podoben položaj kot pri Nuerjih je tudi pri plemenu Guro. Storilca incesta pri njih imenujejo "tisti, ki pogleda sorodnika", pri čemer so mišljene sorodnikove genitalije. Absolutne incestne

prepovedi pri njih veljajo za jedrno družino. Poroka se zopet dovrši s plačilom poročne kompenzacije nevestinim agnatskim sorodnikom, ki jo morajo ti spet porabiti za poročno kompenzacijo. Ženske ni moč izbrati iz sorodne veje, poročna kompenzacija pa mora krožiti v obratni smeri kot ženske. To pomeni, da se nobena ženska ne more poročiti v vejo, iz katere je njena veja prejela poročno kompenzacijo v zadnjih štirih generacijah (Deluz, 1994).

Prepoved dveh žensk, ki je zelo izrazita pri Talenzijih in malo manj tudi pri Nuerjih, pri prvih pa velja tudi za hujši prekršek kot običajen incest (Héritier, 1994: 188), torej prepoved spolnih odnosov z ženami članov klana, Goody uvrsti v kategorijo prešuštva. Če eksogamijo, pravi Goody, lahko povežemo s prepovedjo spolnih odnosov v skupini, je neposredno ne moremo povezati s prepovedjo spolnih odnosov z ženami članov skupine, saj te ženske spadajo v skupino dovoljenih žena in ne morejo biti izključene s poročnimi pravili. Toda Goody spregleda, da se socialni status teh žensk s poroko spremeni. Po poroki tudi one postanejo članice prepovedane skupine in kot take so prepovedane ne glede na njihovo krvno nepovezanost s člani klana. Postanejo priženjene sorodnice. Goodyjeva napaka je, da vztraja pri nepovezljivosti konceptov prepovedi incesta in eksogamije, ker naj bi bila prva povezana le z bilateralno skupino, kjer je referenčna skupina elementarna družina, druga pa z unilinealno nasledstveno skupino, torej klanom ali rodom.

IV.

Goodyju lahko očitamo tudi delitev na znotrajrodovno (*intra-group*, *intralignager*) in zunajrodovno (*extra-group*, *extralignager*) delitev prešuštva, saj lahko tudi tu govorimo o incestu, a, kot pravi Françoise Héritier, o incestu posebne vrste. Gre za incest drugega tipa, ki poveže dva istospolna sorodnika, ki sta delila istega spolnega partnerja, preko katerega sta občevala tudi sama. Skratka gre za homoseksualen spolni odnos med dvema sorodnikoma, ki se vzpostavi s posredovanjem skupnega spolnega partnerja. Njun stik se uresniči s prehodom telesnih sokov med udeleženci spolnih iger (v nadaljevanju povzemam Héritier /1994/, de Jong /1991/ in Douglas /1988/). V telesu tretjega, posrednika(-ce), se združita (dotakneta) identični substanci dveh sorodnikov in ta stik identitet opredeljuje incest drugega tipa. Sicer pa je bilo že v Svetem pismu stare zaveze zapisano, da dve identiteti ne sodita skupaj, saj je prepovedano sejati dve vrsti semena na isto polje in obleči oblačilo iz dveh tkanin (Douglas, 1988: 53).

Prepoved incesta, kot jo razume krščanska tradicija, izhaja iz starorimskega prava, kjer je bila prepoved poroke v sorodstvu zapisana v zakonu. V direktni liniji je bila prepoved neskončna, v kolateralni pa je zajemala tri generacije od skupnega prednika, kar je šest rimskih stopenj.⁴ Prepoved je bila kognatska, torej je veljala za sorodstvo po moški in ženski veji, dedni sistem pa je bil načeloma enakopraven. V stari rimski zakonodaji so bile vse zveze znotraj šestih stopenj (rimskega štetja) incestne, grešnike pa so vrgli s skale, ob seriji pokor, ki naj bi pomirile bogove in od ljudi odvrgle posledice prekrška, ki so se kazale zlasti v vremenskem registru. Ker se partnerji različnih socialnih plasti med seboj niso smeli poročati, je rimsko pravo dovolilo priležništvo. Incest drugega tipa se je v rimskih zakonih pojavil šele po letu 300 n. š. Prepoved je bila stalna in je pomenila, da se moški (ali ženska) ni smel poročiti s sestro svoje umrle soproge (brata svojega umrlega soproga), razen kadar zakon ni bil konzumiran, denimo, kadar je bil eden od partnerjev neploden. Zakon so torej potrdili šele rojeni otroci, z njihovim rojstvom je bila poroka dokončno zapečaten, veljati pa so začele prepovedi. Zakonca sta v starem Rimu postala eno meso, kar ne pomeni omejitev le za njiju, pač pa tudi za njune krvne sorodnike. Krvni sorodnik istega spola namreč deli zakončevo substancialno ideniteto. Načelo enega mesa implicira substancialno identiteto krvnih sorodnikov istega spola, torej očeta in sina, matere in hčere, dveh bratov in dveh sester in tako naprej.

V Bizancu je bila poroka prepovedana do sedme stopnje po rimskem sistemu, tako v krvnem kot v priženjenem sorodstvu, kar je povzela katoliška cerkev, le da je stopnje štela po kanonskem načinu, kar pomeni, da je sedma kanonska stopnja enaka štirinajsti rimski. Prvič se je pojavila tudi prepoved poroke v duhovnem sorodstvu (*la parenté spirituelle*), med botrom in krščencem, in prepoved pri posvojencih, s čimer je socialno starševstvo odvezlo primat biološkemu. Zanimivo je tudi to, da priženjeno sorodstvo, kjer so bile prepovedi jasne, ni bilo pogojeno le s poroko, saj so že spolni odnosi ustvarili odnos svaštva⁵ (de Jong, 1991: 36). Ta razvoj, ki ga je karakterizirala progresivna širitev poročnih prepovedi, je šel z roko v roki s širjenjem krščanstva.

Nenavadno pri tem je, da so se vse te prepovedi razvile v času, ko so bile cerkvene poroke prej izjema kot pravilo. Krščanski zakon je seveda moral biti monogamen in večni, a

⁴ Po rimskem štetju se stopnje štejejo preko posameznikov. To se pravi, da prepoved v šesti stopnji pomeni, da sta imela zakonca lahko že skupne praprastarše oziroma sta bila lahko sorodnika v četrti generaciji. V kanonskem štetju pa stopnje zadevajo generacije, kar pomeni, da se kanonsko štetje stopnje v primerjavi z rimskim podvoji.

Prepoved incesta, kot jo razume krščanska tradicija, izhaja iz starorimskega prava, kjer je bila prepoved poroke v sorodstvu zapisana v zakonu. V stari rimski zakonodaji so bile vse zveze znotraj šestih stopenj (rimskega štetja) incestne, grešnike pa so vrgli s skale, ob seriji pokor, ki naj bi pomirile bogove in od ljudi odvrgle posledice prekrška, ki so se kazale zlasti v vremenskem registru.

⁵ V tem primeru je treba torej uporabljati svaštveno in ne priženjeno sorodstvo, obakrat pa gre za francoski izraz **parents par alliance** oziroma angleški **affines**.

zanj cerkvena ceremonija ni bila potrebna (de Jong, 1991: 36). Zato morda ni presenetljivo, da se razcvet protiincestne zakonodaje ni začel v pokristjanjenem rimskem imperiju, temveč v germanskih kraljestvih. Subtilna klasifikacija dovoljenih in nedovoljenih spolnih zvez je temeljila na strahu pred onesnaženjem (*pollution*), umazanija pa je, kot je neke zapisala Mary Douglas, naperjena proti redu in njena odprava je pozitiven poskus organiziranja družbe. Tipično onesnaženje (polucija) je polucija s krvjo, zlasti ob menstruaciji (prvi) in rojstvu (prvega) otroka.

Prav kri je bila temeljni kamen Durkheimove teorije prepovedi incesta, ki temelji na ideji totemizma. Totemski klani so bili po njegovem mnenju eksogamni in matrilinealni. Člani klana naj bi verjeli, da med seboj delijo skupno substanco, ki je tudi substanca skupnega totema. Eksogamni patrilinealni klani naj bi se razvili kasneje, eksogamijo pa naj bi prevzeli po analogiji od matrilinealnih. Durkheim eksogamije ni, kot nekateri drugi avtorji, omejil le na prepoved krvnih sorodnikov, temveč jo je razširil tudi na nesorodnike. Zavrnil je tudi mnenje, da obstaja univerzalna groza pred spolnostjo med krvnimi sorodniki. Vzroke eksogamije je iskal bolj v totemih samih kot v klanskem sistemu. S tem je eksogamija postala posledica religije oziroma natančnejše tabujev. Trdil je, da so ženske v času pubertete, menstruacije in rojstva podvržene ritualni izločitvi, ker je bila njihova kri po splošnem mnenju nevarna. Tabuji, ki so zadevali ženske, so se povezovali s tabujem prelitja krvi člana klana in tabujem uboja in použitja totema. Skratka eksogamijo in prepoved incesta pojasnjuje univerzalna groza pred krvjo, kar še posebej velja za ženske, saj so "*kronično prizorišče krvavih dogajanj*" (Durkheim, 1992: 120), ključ do sistema pa je verovanje, da imajo člani klana skupno substanco s totemom.

Toda vrnimo se k pokristjanjeni Evropi. Do prve večje širitve kroga prepovedanih poročnih partnerjev v Evropi je prišlo leta 517, ko je bilo razglašeno, da so spolni odnosi z bratovo vdovo, ženino sestro, krušno materjo, prvim ali drugim bratrancem, vdovo uterinskega ali agnatskega strica in krušno hčerko prepovedani (de Jong, 1991: 38). Takšne zveze so postale incestne in nevredne poroke. V šestem in sedmem stoletju so se poleg cerkve v poročno prakso in torej v problem incesta začeli vmešavati tudi posvetni vladarji, do pravega izbruha posvetnega boja proti incestu pa je prišlo v osmem stoletju, ko so karolinški vladarji okrepili vezi z Rimom. V tem času so bili cerkveni pogledi glede krvnega sorodstva ostrejši kot frankovski, vendar v glavnem večjih razhajanj ni bilo. Tako krst kot birma sta ustvarila duhovno sorodstvo in botri so postali nesprejemljivi poročni in spolni partnerji. Toda s širitvijo prepovedi, ki so sledile prehodu z rimskega na kanonski

sistem štetja stopenj sorodstva, je prišlo do odpora tako pri tistih, ki zaradi tega niso mogli najti poročnega partnerja, kot pri duhovnikih, ki so te prepovedi morali vsiljevati (de Jong, 1991: 41). Poseben problem je bilo duhovno sorodstvo, saj so ga nekateri izkoriščali za razveze zakona, še posebej v plemstvu. Če je mati namreč postala krstna ali birmanska botra svojih otrok, je zakon avtomatsko prenehal veljati. Med 5. in 9. stoletjem je bilo precej razprav, ali je v takšnem primeru dovoljena ponovna poroka. Prav tako so bili problematični primeri, če je žena zapustila impotentnega moža, če je mož odslovil nezvesto ženo, če je eden od poročnih partnerjev šel v samostan, v primeru razveze zaradi različnih ver in tudi v primeru gobavosti in incesta. Gre kajpada za problem incesta drugega tipa, še posebej med žensko in svakom oziroma moškim in svakinjo. Tudi če je imel poročen moški spolne odnose s hčerko svoje žene, ki izhaja iz njenega prejšnjega zakona, zakon ni mogel obveljati zaradi incesta drugega tipa.⁶ Ponovna poroka je bila možna, a ne za krivca, temveč za tistega, čigar zakon je bil preklican, kar pomeni, da to niso bila običajna prešuštva. Incestna zakonodaja je torej grozila, da bo spodkopala stabilnost krščanske poroke. Na koncilu v Mainzu leta 847 (de Jong, 1991: 43) je bilo sklenjeno, da se priženjeno sorodstvo izenači s krvnim. Spolni odnosi so povzročili enost mesa, kar je odpravilo razcep med krvnim in priženjenim/svaštvnim sorodstvom, hkrati pa so tudi nezakonski spolni odnosi ustvarjali sorodstvene odnose. Že samo spolni odnos je vse sorodstvo spolnega partnerja izločil iz množice dovoljenih poročnih partnerjev. V sredini 9. stol. je bila incestna zakonodaja dokončana in prepovedane so bile poroke med sorodstvom do sedme kanonske (štirinajste rimske) stopnje. Takšne prepovedi so ostale vse do leta 1215, ko je četrti lateranski koncil zmanjšal število prepovedanih stopenj na štiri kanonske (de Jong, 1991: 44 in Hérítier, 1994: 109). V karolinški dobi so kralji poročna vprašanja povsem prepustili Cerkvi, toda šele po tridentinskem koncilu (1545 - 1563) je postala poroka tudi pogodba (Hérítier, 1994: 109). Poroka je s tem postala ireverzibilna, njena neločljivost pa je šla vse do prepovedi ponovne poroke. Še vedno pa je Cerkev priznavala dva možna razloga za razvezo zakona, incest in namen žene, da ubije moža. V Rimu so bili priženjeni sorodniki skupina krvnih sorodnikov poročnega partnerja, v evropskem

⁶ S tako prakso se kasneje relativno pogosto srečujemo pri plemstvu in v kraljevskih rodbinah, saj je bila to edina legalna pot do ločitve.

Tabuji, ki so zadevali ženske, so se povezovali s tabujem prelitja krvi člana klana in tabujem uboja in použitja totema. Skratka eksogamijo in prepoved incesta pojasnjuje univerzalna groza pred krvjo, kar še posebej velja za ženske, saj so "kronično prizorišče krvavih dogajanj" (Durkheim, 1992: 120), ključ do sistema pa je verovanje, da imajo člani klana skupno substanco s totemom.

⁷ Značilno je denimo, da v antični Grčiji mit-ski primeri incesta, najsi-bo med bogovi (Zeus in Hera sta le najbolj razupita) najsi-bo med človeškimi junaki (Ojdip kajpak), predstavljajo nekakšen inverzen vzor, saj gre za dogajanje v nadčloveškem svetu, običajni smrtniki pa pač ne smejo početi tistega, kar je dovoljeno bogovom in polbožjim junakom.

⁸ Kanterburijski nadškof Teodor (668-690) je zapisal, da se mora ženska po porodu očistiti 40 dni, preden sme ponovno v cerkev, če pa je prestopila cerkveni prag v času menstruacije, ji je naložil tritedenski post (Douglas, 1988: 61).

srednjem veku pa se stvari obrnejo k spolnosti, saj se prepovedi razširijo na sorodnike tistega, s katerim se je posameznik spoznal prek spolnosti.

Obstajata dve teoriji (de Jong, 1991: 46-47), zakaj se je Cerkev tako zavzemala za prepoved incesta. Po prvi je s tem lahko veliko pridobila, saj je iskanje možnih poročnih partnerjev vključevalo tudi lokalno duhovščino, kar je Cerkvi zagotavljalo nadzor nad poročnimi navadami in ji omogočilo vsiljevanje krščanske poroke. Druga teorija pa meni, da je bila protiincestna zakonodaja del širše cerkvene politike, ki je zajemala tudi zakone proti drugim vrstam porok, proti posvojitvi in proti priležništvu. Namen teh prepovedi je bil zmanjšati število možnih moških dedičev, kar bi privedlo do pogostejših in bogatejših daril Cerkvi. Kako naj bi to delovalo v praksi, ni jasno, poleg tega pa je bilo darovanje Cerkvi v srednjem veku močno razširjeno tudi brez njenih posebnih posredovanj. Zato je treba za pojasnitev srednjeveških prepovedi incesta ubrati drugačno melodijo. Dejstvo, da so prepovedi tako razširjene in skrajne, priča o tem, da je le malo možnosti, da cerkvena ali posvetna zakonodaja ne bi imeli nikakršnega zaledja za tako močna čustva o incestu. Zato de Jongova predvideva, da sta bila cerkveno in ljudsko mnenje do neke mere skladna in sta se ob stiku le še okrepila. Po drugi strani pa so bile kazni za incest formalno zelo podobne kaznim za druge spolne prekrške, kot so bili denimo spolni odnosi v nedeljo ali na praznični dan. Skratka gre za vprašanje greha, ki vodi v onečiščenje, v umazanijo (*pollution*). Z grehom, ki je storjen z nespoštovanjem družbenih pravil, se vzpostavlja nečistost. Namen strahu pred nečistostjo (*pollution*) pa je preprečitev stika med stvarmi, ki jim to ni dovoljeno.

Na tem mestu si velja zastaviti vprašanje, kaj označuje stvari, ki jim ni dovoljen stik, in zakaj jim ni dovoljen. Prva možna interpretacija izhaja iz ločitve spolnega na eni strani in svetega na drugi, kjer spolnost, še zlasti pa incest in prešuštvo, spada v red, ki je v nasprotju s svetim. Svet je (Douglas, 1988: 8) razdeljen na stvari in dejanja, ki so prepovedana, in tista, ki niso; med prepovedanimi pa ena poskušajo zavarovati sakralno pred profanim, druga pa profano pred vdorom svetega.⁷ Celoten kompleks pravil predpostavlja, da je človeška spolnost nekaj nevarnega in umazanega, ki ogroža sveto. Simptomatično je denimo, da so morale porodnice, preden so se po porodu vrnile v cerkev, skozi proces očiščenja.⁸

Legitimna spolna sfera je bila torej omejena, saj je število dovoljenih partnerjev drastično zmanjšano. Simbolna verovanja različnih ljudstev, ki se tičejo incesta, prešuštva in nečistovanja, se pravi spolnega vedenja na splošno, so povezana s korpusom različnih odnosov in predstav, ki se ne omejujejo le na

sveto in profano, temveč segajo onkraj tega k osnovnim predstavam in odnosom o svetu. Prvotna in primarna lastnost človekovega telesa, razcep dveh spolov, je izvir nekaterih najglobljih konceptualnih zasnov, ki jih obvladuje temeljna opozicija med identiteto in diferenco (Héritier, 1994: 228). Substancialnost se med posamezniki prenaša s telesnimi sokovi, krvjo, spermo, slino, materinim mlekom. Substanca potuje po eni strani skozi genealoške linije do novorojenega otroka, druga pot substance pa se uresničuje s spolnimi odnosi (najbolj značilno seveda z moško ejakulacijo).⁹ Vendar se z izmenjavo telesnih sokov spolna partnerja ne uvrstita v register identitet (v tem primeru bi bili vsaki ponovljeni spolni odnosi prepovedani), temveč se identiteta vsakega od spolnih partnerjev vpiše v register drugega in šele spolni odnosi s tretjim lahko privedejo do kratkega stika, če gre pač za naslednjega partnerja, ki je v sorodu s katerikoli od prejšnjih spolnih partnerjev posameznika. Pa tudi v tem primeru ne gre za incest (drugega tipa kajpak) med sedaj udeležanima partnerjema, temveč za incest dveh istospolnih sorodnikov, ki sta se substancialno združila prek tretjega.

Héritierjeva (1994: 308-309) meni, da oba tipa incesta vedno delujeta skupaj. Celó v primeru Ojdipa, ki velja za incest prvega tipa par excellence, se prek Jokaste, ki je bila skupni spolni partner tako Ojdipa kot Laja, srečata oče in sin in med njima tako pride do incesta drugega tipa. Podobno je tudi v primeru zveze posameznika z očetovo ženo, denimo v poligamnem primeru ali ob ponovni poroki, kjer gre za dvojni incest prvega in drugega tipa.¹⁰

Z incestom drugega tipa se torej uresniči kopičenje identitet v enem samem telesu. Posledice tega kopičenja se bodo nujno pokazale v enem od treh registrov, vremenskem, ki predstavlja naravno okolje, biološkem, ki zastopa človekovo telo, ali socialnem, ki predstavlja družbeno zakonitost. Prekršek, storjen v enem od registrov, ne bo nujno sankcioniran v tistem, v katerem je storjen, pač pa v kateremkoli.

Ker je vsak posameznik absolutno identičen le samemu sebi (posameznikovi lastni identiteti sledijo istospolni dvojčki, nato bratje ali sestre, kjer je bistvena spolna identiteta, nato paralelni bratranci in sestrične itd.), je masturbacija hud prekršek, saj gre ob ejakulaciji za kopičenje identitete par excellence. V Evropi 19. stol. je bila masturbacija prepovedana z grožnjo hiranja in osušitve (verjetno pač semena), z izgubo substance in hiranjem v lastni vročini. Skrivna ideja tega je v predstavi, da je seme lokalizirano v kosteh in pomemben del v možganih.

Incest drugega tipa, kot ga je zastavila Héritierjeva, omogoča razumeti ne le incest prvega tipa, temveč nekatere sorodstvene prepovedi, ki jih sicer ni moč pojasniti. To velja zlasti za

⁹ Vprašanje je, kaj je s to teorijo v primeru denimo Trobriandcev. Ti so matrilinearni, veliko vlogo pri otrocih pa odigra materin brat (avunkulat). Še bolj zanimivo pa je, da verjamejo, da spolni odnos nima nobene vloge pri spočetju otroka, kar pomeni, da je tudi očetova vloga kaj majhna: otroka ponoči prinesejo duhovi, očetova vloga pa je omejena le na odprte poti za njegovo rojstvo (Malinowski, 1993). To pomeni, da se substanca pri njih prenaša le matrilinearno, se pravi le po materinih sorodnikih, incestne prepovedi pa so najmočnejše v paru sestra-brat (Fox, 1988: 53). Primerjalne analize o prepovedi spolnosti v uterinski in agnatski liniji žal nimam.

¹⁰ Za incest drugega tipa gre najprej, ker je posameznik prišel v stik z očetovo substanco prek skupnega spolnega partnerja, za incest prvega tipa pa, ker je, prvič, očetova žena sorodnik po svaštvu, in drugič, ker je oče prenesel v svojo drugo ženo substanco posameznikove matere, ki se je kumulirala v njem, ko je z njo spolno občeval. Skratka s spolnim odnosom z očetovo drugo ženo je posameznik prišel v stik s substanco lastne matere, ki jo je oče zasejal v svojo drugo ženo.

¹¹ *Zanimivo je, da je Prerok za sorodstvo po mleku razglasil tudi posvojitev, sorodstvo po mleku pa se vzpostavi s tem, da krušna mati petkrat ponudi svoje prsi posvojenemu otroku.*

islamsko sorodstvo po mleku (Héritier, 1994: 309-325), kjer so prepovedani vsi tisti, ki so s posameznikom delili materino mleko, poleg tega pa še vsi, ki so si delili isto dojiljo, njim pa so prepovedani tudi dojilja sama, njeni otroci, njihovi zakonci in nasledniki.¹¹

“Ne poroči se z materami, ki so te dojile ali s sestrami po mleku /.../ vse sorodstvo, ki je vzpostavljeno po mleku, je prepovedano. Nezakonito je poročiti se ali spolno občevati z dvema ženskama, ki sta sestri.” (Williams, 1961: 119).

Prepovedi v mlečnem sorodstvu se začnejo z dojiljo, preidejo na njene prednike, neposredne naslednike (otroke), na dojilje prednikov, potem naslednikov, nato na dojilje priženjenih sorodnikov itd., kar izhaja iz ljudskega verovanja, da materino mleko pride od moškega. Moško seme naj bi se v ženskem telesu izrazilo skozi mleko. Otrok, ki ga hrani ženska, je razumljen kot otrok njenega moža, saj njeno mleko prihaja od njenega moža, torej je otrok hranjen z mlekom tega moškega. To pomeni, da sta otroka, ki ju hrani ista dojilja, sorodnika po mleku; toda kar je bolj subtilno, deček in deklica, ki med seboj nista v krvnem sorodstvu (sta od različnih staršev) in sta ju hranili različni dojilji, ki pa sta soprogi enega moškega, s tem postaneta otroka po mleku tega moškega in sta torej brat in sestra po mleku, čeprav nista imela iste dojilje, poroka med njima pa je kajpada prepovedana.

V.

Problema incesta torej ni moč omejiti le na spolne odnose v jedrni družini. Njegova prepoved se nanaša tako na reprodukcijske strategije kot na socialno segmentacijo. Kroženje tekočin med telesi, kot ena od temeljnih predpostavk prepovedi incesta, nam ne omogoča razumeti le spolnih prepovedi in zapovedi, temveč celotno kozmologijo različnih ljudstev, ki temelji na osnovnih opozicijah, izhajajočih iz človeškega telesa (Héritier, 1994: 227-228). Skratka koncept incesta, kot je bil predlagan v uvodu, presega biološko sfero in sega v ekonomijo (Lévi-Strauss) in kozmologijo (Héritier in Douglas), to pa kaže na nujnost skupnega branja različnih teorij incesta.

Dorijan Keržan, podiplomski študent socialne antropologije na Oddelku za sociologijo Filozofske fakultete v Ljubljani.

LITERATURA

- BELL, Vikki (1993): **Interrogating Incest, Feminism, Foucault and the Law**, Routledge, London.
- DELUZ, Ariane (1994): "Incestuous fantasy and kinship among the Guro", v: Deluz, Heald (ur.): **Anthropology and Psychoanalysis**, Routledge, London, str. 40-50.
- DOUGLAS, Mary (1988): **Purity and Danger**, Routledge & Kegan Paul, London (prva izdaja 1966).
- DURKHEIM, Émile (1992): "Prepoved incesta in njeni izviri", v: Durkheim: **Samomor, Prepoved...**, SH, Ljubljana, str. 77-137.
- EVANS-PRITCHARD, E. E. (1990): **Kinship and marriage among the Nuer**, Clarendon Press, Oxford (prva izdaja 1951).
- EVANS-PRITCHARD, E. E. (1993): **Ljudstvo Nuer**, SH, Ljubljana.
- FOX, Robin (1992): **Kinship & Marriage**, Cambridge University Press, Cambridge (prva izdaja 1967).
- FOX, Robin (1988): **Rdeča svetilka incesta**, SH, Ljubljana.
- FREUD, Sigmund (1985): "Totem and taboo", v: Freud: **The origins of religion**, Penguin, Harmondsworth (nemški original prvič izdan 1912-1913).
- GOODY, Jack (1969): "A Comparative Approach to Incest and Adultery", v: Goody J.: **Comparative Studies in kinship**, Stanford University Press, Stanford, str. 13-38.
- GOULD, Stephen Jay (1991): **Darwinova revolucija**, Krt, Ljubljana.
- HEALD, Suzette (1994): "Every man a hero: Oedipal themes in Gisu circumcision", v: Deluz, Heald (ur.): **Anthropology and Psychoanalysis**, Routledge, London, str. 184-209.
- HÉRITIER, Françoise (1994): **Les deux soeurs et leur mère**, Éditions Odile Jacob, Pariz.
- HÉRITIER, Françoise (1979): "Symbolique de l'inceste et de sa prohibition", v: Izard, Smith: **La fonction symbolique**, Gallimard, Pariz, str. 209-243.
- HIATT, L. R. (1994): "Indulgent fathers and collective male violence", v: Deluz, Heald (ur.): **Anthropology and Psychoanalysis**, Routledge, London, str. 171- 183.
- De JONG, Mayke (1991): "To the limits of kinship: anti-incest legislation in the early medieval West (500-900)", v: Bremmer: **From Sappho to de Sade**, Routledge, London, str. 36-59.
- KUPER, Adam (1991): **The invention of primitive society, Transformations of an Illusion**, Routledge, London (prva izdaja 1988).
- LÉVI-STRAUSS, Claude (1981): **Les structures élémentaires de la parenté**, Mouton, Pariz (prva izdaja 1947, dopolnjena 1967).
- LÉVI-STRAUSS, Claude (1985): "Družina", v: Lévi-Strauss: **Oddaljeni pogled**, SH, Ljubljana, str. 63-88.
- MALINOWSKI, Bronislaw (1993): "Oče v primitivni psihologiji", **Časopis za kritiko znanosti**, let. XXI, št. 162-163, str. 53-59.
- MEAD, Margaret (1962): **Sex and Temperament in Three Primitive Societies**, Mentor Books, New York (prva izdaja 1935).
- SKUŠEK, Zoja (1993): "Očetje in očetovstvo", **Časopis za kritiko znanosti**, let. XXI, št. 162-163, str. 61-73.
- WILLIAMS, John Alden (1961): **Islam**, George Braziller, New York.